

Monika Borowska
Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II w Krakowie

Kiedy myślimy Rodzina..., red. M. Duda,
K. Kutek-Sładek, Kraków 2016, s. 323–334
(Praca Socjalna w Teorii i Działaniu, 2).
DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385091.23>

Religijność a osobnicza perspektywa względem rodziny i względem doświadczeń w rodzinie – ujęcie psychologiczne

Religiousness versus individual perspective
towards family and family life –
developmental approach

Abstract: It has been assumed that religiousness is one of the factors that are instrumental (though not normative) in shaping the life of an individual in a conscious way. In an attempt to determine what role family plays in human life, the above-mentioned factor was perceived as vital in shaping the senses and meaning assigned to the family by an individual. The studies (presented in the context of life-span developmental psychology) have an exploratory character and constitute an attempt to demonstrate and establish the type of relationship that exists between the cognitive perspective of an individual on the selected aspects of family life and the level and style of their religiousness. The meth-

ods applied: Questionnaire on the place of family in the course of life – MRŻ (Katedra Psychologii UPJPII – the Chair of Psychology, Pontifical University of John Paul II in Kraków 2015 – experimental version) author's own design and Questionnaire on religiousness (by C. Walesa et al., KUL, 2014). The talk is going to include a presentation and a detailed study of selected cases chosen out of several dozens of completed questionnaires (the respondents included people from three age groups: early, middle and late adulthood).

Keywords: development in a family, family life goals, religiousness, styles of religiousness

Rodzina jest niezaprzeczalnie jednym z najistotniejszych zjawisk w biegu życia każdego człowieka. Bez względu na rodzaj i jakość wpływu i pełnionych funkcji będzie ona zawsze istotnym faktem w rozwoju osobniczym.

Ostatnie dziesięciolecie to dla rodziny czas nowych i trudnych wyzwań, które nierzadko są istotnymi czynnikami jej zmian na niekorzyść. W zależności od indywidualnego układu potrzeb i zadań rozwojowych poszczególnych członków rodzin pokonywanie wynikających stąd trudności stanowi często prawdziwe życiowe wyzwanie. Wynika to z faktu, że zapotrzebowania człowieka, a zwłaszcza dziecka, względem rodziny (czyli pierwotnego układu odniesień w realizacji potrzeb i zadań rozwojowych) są raczej stałe¹, a zmieniająca się rzeczywistość zdaje się często ten fakt ignorować.

1. Niepokojące zjawiska w rodzinach współczesnych

Aktualne pytania nauk społecznych i biologicznych dotyczące tego, czym faktycznie rodzina jest, oraz kim, a także *jakim* staje się człowiek w rodzinie, zaczynają w ostatnich czasach uzyskiwać zróżnicowane odpowiedzi. Dotyczy to zasadniczo trzech rzeczy: współczesnego rozumienia rodziny, idących za tym zmian w jakości więzi i relacji w rodzinie oraz konsekwencji wpływów społeczno-kulturowych², jakim podlega współczesna rodzina.

Gdyby pokusić się o wyznaczenie psychospołecznego wzorca prawidłowo funkcjonującej rodziny, najpewniej za taką uznano by rodzinę, w której różnorodną dbałość o jej dobro jako całości (czyli zbioru osób znaczących i traktowanych na zasadach wyjątkowości i wyłączności) godzono by z dbałością o dobro i indywidualność każdego. Krótko mówiąc, chodzi o pogodzenie dobra własnego z dobrem osób znaczących. Współcześnie obserwujemy jednak raczej fakt odwrotny – to rodzina ma się dostosować do różnie rozumianego dobra poszczególnych jej członków lub do swej aktualnej sytuacji, np. życiowej, bytowej czy socjalnej. W zależności od tego rodzina przechodzi przez różnego rodzaju zmiany, a w powiązaniu z aktualnymi trendami, a także warunkami i wpływami społeczno-kulturowymi mówi się o specyfice współczesnej

¹ Por. M. Borowska, *Rodzina jako fakt rozwojowy – perspektywa psychologiczna*, [w:] W poszukiwaniu jakości życia współczesnej rodziny polskiej, red. G. Makiełło-Jarża, Kraków 2009, s. 61.

² Por. R. Ślęczka, *Wybrane problemy współczesnej rodziny*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda, Kraków 2009, s. 29–31.

rodziny, określając ją mianem „postmodernistycznej”³. Najbardziej niepokojącymi zjawiskami wydają się:

- tendencja do odchodzenia od traktowania rodziny w kategoriach stałości i trwałości, co pociąga za sobą zmiany w relacjach i ich rodzaju (np. rodziny rekonstruowane po rozwodach, układy kohabitacyjne, tzw. rodziny patchworkowe);
- odrzucanie trwałych, jednoznacznych i stałych wartości regulujących życie rodzinne;
- dbałość raczej o otwartość i plastyczność wiążących jej członków relacji niż o trwałość i stałość rodziny;
- dewaluacja zadań życia rodzinnego jako ważnego zadania życiowego oraz sprowadzanie go często do „prowadzenia domu” czy dbałości o podstawowe potrzeby jej członków, a także zachwianie proporcji pomiędzy zadaniami wynikającymi z pełnienia ról rodzinnych a zadaniami zawodowymi i tym, co powszechnie rozumie się przez karierę – satysfakcjonująca realizacja życia częściej utożsamiana jest z tymi ostatnimi.

Należy zaznaczyć, że konsekwencje tych zjawisk w odniesieniu do dorosłych są zupełnie inne niż w odniesieniu do dzieci, choć jak dotąd dysponujemy zaledwie szczątkowym rozpoznaniem rodzaju i siły transmisji w tzw. rodzinach postmodernistycznych⁴.

A dalej:

- trudności bytowe, zarobkowe i socjalne, zmuszające do przedkładania nad zadania życia rodzinnego konieczności pozyskiwania środków zabezpieczających byt czy pomagających rozwiązywać najważniejsze problemy rodzinne (np. zdrowotne)⁵;
- nietrwałość i tymczasowość, ciągłe zmiany, pęd cywilizacyjny, kreowanie społeczeństwa przez trendy aktualnie obecne w przestrzeni publicznej, konsumpcyjny styl życia, czyli zjawiska, które trwale wnikają w relacje intymne oraz budowanie związków⁶, a co za tym idzie, w zakładanie i funkcjonowanie rodziny.

Czy zatem transformacje, jakim współcześnie podlega rodzina, są zasadniczym źródłem dostrzeganego jej kryzysu? A może przyczyny tego są głębsze, a tylko manifestują się takimi konsekwencjami, jak kryzysy rodziny i kryzysy

³ Por. *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014.

⁴ Tamże, s.13.

⁵ M. Duda, *Rodzina w świetle danych statystycznych*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda, Kraków 2009, s. 46

⁶ M. Wasilewska, *Siła rodzinnej tradycji*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda, Kraków 2009, s. 50.

w rodzinach? I czy mówiąc o kondycji rodziny, nie mówimy raczej o kondycji współczesnego człowieka w rodzinie?

Na te i inne wynikające stąd pytania najpewniej z biegiem czasu będzie możliwe uzyskanie choćby częściowej odpowiedzi. Nie zmienia to jednak faktu, że aktualne zapotrzebowania domagają się penetracji czynników, które mogłyby wspomóc przezwyciężanie doświadczanych przez rodzinę i w rodzinie problemów, a które zaznaczają się wyraźnie tam, gdzie rodzina nie poddała się wspomnianym wyżej wpływom i trudnościom. Rodzina jest bowiem zjawiskiem dynamicznym, jej funkcjonowanie warunkowane jest wieloczynnikowo, nie działa na zasadach automatycznych, a w konsekwencji jest dla jej członków poważnym zadaniem życia, czyli czymś, co wymaga stałej aktywnej gotowości, wyznaczanej osobistymi znaczeniami oraz poziomem dojrzałości osobniczej. Stąd też potrzeba stałego poszerzania wiedzy odnośnie do psychospołecznych uwarunkowań pełnienia zadań życia rodzinnego oraz przezwyciężania doświadczanych w rodzinie (i przez rodzinę) problemów.

Prezentowane badania są wstępną próbą penetracji religijności jako jednego z czynników wspomagających i regulujących funkcjonowanie człowieka w rodzinie. Ze względu na ich charakter eksploracyjny wyniki traktowane będą jako punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań.

2. Religijność jako forma aktywności ludzkiej

Związki religijności z życiem są właściwie oczywiste. Jak pisze Cz. Walesa: „Religijność jest życiem, a życie może być religijnością (przy czym religijność nie musi się człowiekowi przydarzyć)”⁷. Rodzi to pytania: jaka jest moc regulacyjna religijności? I dalej: jaki sposób realizacji religijności pozwala najlepiej czerpać z jej istoty i czym w ocenie psychologicznej faktycznie religijność jest? Jak można ją kontrolować i przełożyć na dostępne psychologicznemu rozpoznaniu wskaźniki empiryczne, czyli jaka jest dostępność religijności dla nauk społecznych? Choć koncepcji węższego zasięgu jest sporo i umożliwiają one kontrolę empiryczną wybranych zjawisk z zakresu religijności (np. postaw religijnych), to jednak zauważalna jest potrzeba posługiwania się koncepcją o charakterze całościowym, uwzględniającą wszystkie aspekty religijnego funkcjonowania człowieka wraz z jego rozwojową zmiennością.

Na gruncie polskim funkcję tę pełni opublikowana w 2005 roku psychologiczna, poznawczo-rozwojowa koncepcja rozwoju religijności Czesława

⁷ Cz. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, t. I, Dziecko, Lublin 2005, s. 5.

Walesy⁸ – chyba najbardziej znaczącego polskiego autorytetu w tej dziedzinie wiedzy. W tej koncepcji religijność traktowana jest jako forma aktywności ludzkiej podlegająca naturalnym prawom rozwoju i rozumiana jako stawanie się, konstruowanie.

Zasadniczym regulatorem ludzkiej aktywności jest tu poznanie, czyli to, jak człowiek postrzega, rozumie i uzasadnia doświadczaną przez siebie rzeczywistość, a także i siebie. Owo poznanie (a zasadniczo etap jego rozwoju) strukturalizuje inne sfery funkcjonowania człowieka – jego język, moralność, działanie, religijność.

Podkreślenie znaczenia aktywności własnej, otwarcia się na doświadczenie oraz gotowości do działania (jako znaczących dynamizmów w rozwoju) uzasadnia istotność tej koncepcji w psychologicznej analizie rozwoju religijności człowieka, rozumianej jako konstrukcja etapowa i potencjalna w rozwoju już od wczesnych etapów życia, a będącej, zgodnie z definicją Walesy, osobową i pozytywną relacją z Bogiem⁹, czyli, w sensie psychologicznym, jedną z form aktywności człowieka o charakterze zintegrowanym i jednolitym, ale także wieloaspektowym, urzeczywistniającym się poprzez konkretne przejawy życia psychicznego oraz społeczno–kulturowego¹⁰.

W strukturze religijności wyznacza Walesa osiem zasadniczych parametrów:

- świadomość religijną
- uczucia religijne
- decyzje religijne
- więź ze wspólnotą osób wierzących
- praktyki religijne
- moralność religijną
- doświadczenia religijne
- formy wyznania wiary.

Pierwsze trzy parametry odnoszą się do trzech sfer życia człowieka: poznawczej, emocjonalno-motywacyjnej i decyzyjno-ekspresyjno-wykonawczej. Kolejne trzy (4–6) dotyczą człowieka jako istoty społecznej. Parametr siódmy obejmuje osobiste doświadczenie wiary. Ostatnia dziedzina została podzielona przez Walesę na trzy bardziej szczegółowe: a) gotowość do modlitwy, b) gotowość do ofiary, c) poczucie tajemnicy w relacji z Bogiem¹¹. Parametry te mają za zadanie umożliwić opis i kategoryzację danych empirycznych, ułatwić analizę rozwojową człowieka w relacji do Boga oraz stanowią miernik jakości życia religijnego.

⁸ Cz. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, t. I, Dziecko, Lublin 2005.

⁹ Tamże, s. 13.

¹⁰ E. Rydz, *Tendencje rozwojowe religijności młodych dorosłych*, Lublin 2012, s. 21.

¹¹ Cz. Walesa, *Rozwój religijności człowieka*, dz. cyt., s. 13–14.

Parametr *świadomości religijnej* obejmuje wszystkie te cechy, dzięki którym człowiek jest zorientowany na to, co dzieje się w jego wnętrzu, oraz to, co dzieje się wokół niego. Świadomość dla religijności jest sprawą pierwszorzędną, ponieważ jej moc regulacyjną możemy zaobserwować w każdej dziedzinie religijnej.

Parametr *uczuć religijnych*. Trudno jest wyznaczyć granice oddzielające uczucia religijne od świadomości i decyzji religijnych. Jedną ze specyfik uczuć religijnych jest to, że występują razem, np. szczęście może występować z trwogą. Uczucia ułatwiają podejmowanie decyzji w myśleniu intuicyjnym oraz współdziałają z procesami poznawczymi jednostki.

Decyzje religijne to preferencje, wybory i decyzje, szczególnie te, które odnoszą się do życia religijnego. Wszystkie te wybory odnoszą się do teraźniejszości oraz do przyszłości (metadecyzje). Na decyzje religijne ściśle wpływają pozostałe parametry religijności.

Aspekt psychiczno-społeczny religijności jest ściśle związany z parametrem *więzi ze wspólnotą osób wierzących*, który wyznacza potrzeba bycia z innymi osobami religijnymi oraz dzielenia się z nimi swoimi przeżyciami. Więzy ze wspólnotą wymaga uspołecznienia oraz wyrazu kulturowego, czyli znaków, symboli, przeżyć. Parametr ten ma swoją tożsamość, na którą składają się m.in. znaczenia, wartości, przekazy narracyjne.

Dla wielu *praktyki religijne* są jedynym wskaźnikiem religijności jednostki. Wszystkie wcześniej opisane parametry poprzez parametr praktyk stają się faktami dokonanymi, a procesy psychiczne pojawiające się w tych dziedzinach wchodzą we współdziałanie i stają się skoordynowane.

Parametr *moralności religijnej*. Autor zaznacza, że moralność i prawo w chwilach rozwoju religijnego ustępuje więzi człowieka z Bogiem. Ta więź człowieka z Bogiem jest dla osoby źródłem dobra moralnego. Przy wyższych poziomach religijności znika z pola widzenia moralność religijna jednostki. Wynika to z faktu, że religijność umożliwia działanie jakby ponad moralnością.

Doświadczenie religijne. Prowadzi jednostkę do zmian w kierunku wyższego poziomu religijności. Najwyższym poziomem doświadczenia religijnego jest doświadczenie mistyczne polegające na przeżywaniu przez jednostkę silnej łączności ze światem ponadnaturalnym.

Charakter *form wyznania wiary* jest formalno-psychologiczny, czyli inny od charakteru pozostałych dziedzin. Parametr ten obejmuje żywą wiarę i związane z nią zachowanie. Żywą wiarę cechują przede wszystkim czyny z niej wynikające. Natomiast zachowanie zaskakuje takimi cechami, jak spontaniczność i gotowość. Formy wyznania wiary bardzo łatwo możemy dostrzec w sytuacjach trudnych i granicznych. Istotnym komponentem parametru jest gotowość do modlitwy i ofiary.

Należy dodać, że w strukturze religijności wyróżnione są także parametry pochodne (zróznicowane na drugo- i trzeciorzędne). Jednostkowy poziom i układ zasadniczych ośmiu parametrów stanowi osobniczy styl religijności, a jego pomiar umożliwia metoda skonstruowana na gruncie koncepcji Walesy i będąca aktualnie w końcowym stadium walidacji.

3. Regulacyjna funkcja religijności w rodzinie – doniesienie z badań

Prezentowane badania są wstępną próbą penetracji roli, jaką w rodzinie pełni religijność. Nie sposób bowiem nie zgodzić się z twierdzeniem, że posiada ona istotne związki z realizacją ludzkiego życia. Trudno jednakże byłoby oczekiwać istnienia prostej zależności: skoro religijność w rodzinie jest faktem, to jej moc regulacyjna będzie zawsze widoczna, pozytywna i podobna w każdym przypadku. Zadając pytanie o perspektywę względem rodziny i doświadczeń w rodzinie u osób religijnych, należy więc po pierwsze: odnieść się do tych, u których religijność jest zjawiskiem głębokim i autentycznym, a po drugie: penetrować jej poziom i obraz wewnętrzny (styl).

4. Zastosowane metody i sposoby analiz

W badaniach wspomnianą wyżej metodę zastosowano do pomiaru poziomu i stylu religijności – *Kwestionariusz na temat religijności – KR Cz.* Walesy i Współpracowników (KUL Lublin, 2014 – wersja eksperymentalna). Zawiera on 176 elementów, po 22 na każdy parametr religijności. Badany określa swą zgodność z twierdzeniami każdego itemu na skali 5-stopniowej, co umożliwia uzyskanie liczbowego wyniku globalnego, a także wyników liczbowych w poszczególnych parametrach. Interpretacja wyników uzupełniana jest zawsze analizą jakościową.

Drugą z zastosowanych metod jest wywiad eksploracyjno-drażeniowy typu piagetowskiego zastosowany w oparciu o *Kwestionariusz do badania miejsca rodziny w biegu życia – MRŻ*, konstrukcji własnej przy współudziale seminarzystów Katedry Psychologii INOR UPJPII w Krakowie (UPJPII Kraków, 2015 – wersja eksperymentalna). Założenia teoretyczne Kwestionariusza zakorzenione są w rozwojowym nurcie *life span*. Kwestionariusz zawiera 61 pytań otwartych, podzielonych na 7 grup tematycznych: 1) osobnicza wizja rodziny, 2) rodzina a osobnicze znaczenia, wartości, preferencje, 3) rozwój w rodzinie, osobnicze osiągnięcia w rodzinie, realizacja siebie i własnego życia

w rodzinie, 4) osobnicze zadania rozwojowe w rodzinie, 5) trudności życia rodzinnego i osobnicze sposoby ich pokonywania, 6) związki między osobniczą religijnością a życiem w rodzinie, 7) miejsce rodziny w osobniczym biegu życia. Wyniki poddawane są analizie jakościowej, uwzględniającej przyporządkowanie odpowiedzi kategoriom treściowym wyróżnionym drogą oceny sędziowskiej.

Metodami tymi przebadano 30 osób, wskazanych przez osoby kompetentne jako wysoce religijne. Wiek badanych lokował ich w okresie średniej dorosłości.

5. Poziom i styl religijności badanych

Analiza ilościowa i jakościowa religijności badanych ujawniła:

- we wszystkich przypadkach wysoki i bardzo wysoki wynik globalny;
- wyniki w poszczególnych parametrach nie wykazały pomiędzy sobą znaczących różnic, co oznacza, że poziom religijności był wyrównany. Religijność badanych ma więc charakter jednorodny. Możliwe jest bowiem uzyskanie wyników wyższych przy tzw. religijności kadłubowej, czyli przy różnym poziomie wyników w poszczególnych parametrach, a bardzo wysokim w jednym lub w paru z nich. Taki układ wyników sugeruje dominację tendencji danego parametru, co można tłumaczyć m.in. pełnieniem przez religijność funkcji zastępczych bądź obronnych. W odniesieniu do rodziny przykładem tego jest np. niepokojące zjawisko dominacji parametru wspólnotowego i parametru praktyk religijnych: życie wspólnotowe może stanowić niejako zastępczy bądź obronny program na życie przez „programowe” manifestowanie religijnego stylu życia. Doniesienia z praktyki psychologicznej wiążą ten fakt z pojawiającymi się nierzadko niekorzystnymi postawami, np: z roszczeniowością wobec rzeczywistości, oczekiwaniem opiekuńczych i wspierających odniesień, przewagą wspólnotowego wymiaru rodziny nad dbałością o indywidualizm członków, nadmiernym krytycyzmem, poczuciem wyższości i odrębności w relacjach z ludźmi spoza wspólnoty itp.;
- w układzie wyników indywidualnych zaznacza się najwyższa punktacja trzech zasadniczych parametrów: świadomości religijnej, uczuć i decyzji religijnych, których jednorodny i wysoki układ decyduje o poziomie dojrzałości religijnej.

6. Rodzina w perspektywie i doświadczeniu badanych

Kategoryzacja treściowa oraz analiza jakościowa uzyskanych wyników pozwala przyjąć następujące ustalenia:

- 1) w zakresie związków religijności z życiem
 - wiara badanych pełni funkcje systemu uzasadniającego i usensowniającego życie i jego zadania, co odnosi się zasadniczo do szczególnie trudnych momentów życia, niezrozumiałych z perspektywy pragmatyki życiowej (cierpienie własne i bliskich, krzywdy doznane od bliskich, niesprawiedliwość);
 - rodziny badanych skupione są wokół wartości płynących z wiary: „wspólne wartości łączą, szczególnie w pokonywaniu trudów życia”;
 - wiara daje wzorce postępowania (odwoływanie się do przykładu życia Chrystusa, Matki Bożej, świętych);
 - wiara jest wsparciem, szczególnie poprzez zaufanie Bogu i pokładanie w Nim nadziei: „chrześcijańska perspektywa ułatwia najtrudniejsze rzeczy”.
- 2) w zakresie wizerunku rodziny
 - rodzina wykazuje wyraźną centralność w biegu życia badanych: nada je sens życiu, daje „korzenie i skrzydła”, jest miejscem, w którym „dostajesz, by nauczyć się dawać”;
 - funkcjonowanie w rodzinie traktowane jest jako zadanie, zadaniem jest po prostu codzienność w rodzinie, realizowana poprzez pełnione w niej role i funkcje. Istotne jest to, że „robi się to razem”. Za szczególnie istotne zadanie w rodzinie uznano rodzicielstwo;
 - rodzina w życiu badanych lokowana jest ponad osobistymi potrzebami i dążeniami, które tracą swą priorytetową pozycję w konfrontacji z potrzebami poszczególnych jej członków. Wyniki wykazały wyraźną tendencję do niejako „przekraczania siebie” w kierunku i na rzecz kogoś/czegoś postrzeganego jako ważniejszy;
 - trudności i problemy traktowane są jako zadania lub okazje do zmian pozytywnych, angażując mobilizację wewnętrzną, podnosząc poziom życiowej refleksji w kierunku zmiany siebie w obliczu próby. Badani podkreślają znaczenie poddanie się woli Bożej i zaufania jej, penetrując w tym celu nakazy wiary i inkorporując je do własnego życia;
 - zaznacza się rzutowanie pozytywnych postaw wobec członków rodziny także na innych spoza rodziny: „rodzina uczy życia z innymi”.
- 3) w zakresie zjawisk optymalizujących funkcjonowanie rodziny
 - miłość oraz jej pielęgnowanie i rozwijanie;
 - dbanie o dające się odczuć poczucie bezpieczeństwa;

- postawa odpowiedzialności, a szczególnie odpowiedzialność za wprowadzanie dzieci w życie, odpowiedzialność w postępowaniu oraz odpowiedzialność za innych;
- konsekwencja,
- szczerłość i wzajemne zaufanie,
- wzajemny szacunek,
- dojrzałość rozumiana jako stałe dojrzewanie;
- dobra komunikacja. Podkreśla się tu jej aspekty nie tyle techniczne (wynikające z wypracowanych umiejętności czy treningu), co raczej wynikające z motywacji do osiągnięcia optymalnego jej kształtu;
- wspieranie samorealizacji członków rodziny, wzajemne dbanie o swój rozwój i postęp, satysfakcja z sukcesów członków rodziny;
- w sytuacji niepowodzeń prymat zrozumienia przed odrzuceniem oraz świadomość błędów (własnych i cudzych), nazywanie zła i dobra po imieniu. Badani podkreślali konieczność stałej penetracji siebie pod kątem ewentualnych błędów;
- postawa pokory wobec życia;
- we wzajemnych relacjach bliskość na co dzień, radość z siebie nawzajem, poszanowanie czasu intymnego, czyli „tylko dla nas” i „gdzie dajemy innym (głównie dzieciom!) po prostu siebie z pełnym zaangażowaniem w ich sprawy, a nie wyłącznie organizujemy im czas i rozrywki, sądząc przy tym, że dajemy wiele”;
- przekaz rodzinnych tradycji;
- wzorce osób znaczących, podkreślane zwłaszcza w odniesieniu do rozwoju religijności dzieci: „Nie nakazuj, a pokaż sobą”;
- modlitwa własna i modlitwa wspólna: „Wspólne zwracanie się do Boga – Bóg wspiera, środkiem do tego jest modlitwa”;
- przekazywanie wiary (głównie przez staranie się o świadczenie o wierze własnym przykładem);
- umiejętność przebaczenia, uznanego za trudniejsze w rodzinie, bo cierpienie pochodzi od osób znaczących. Przebaczenie jest jednak doceniane i uznawane za ważne: „przebaczenie jest jakby wyższym poziomem miłości bliźniego”. Jest procesualne i wypracowane poprzez stopniowe dochodzenie do uzasadniających je motywów. Najłatwiej zachodzi w kontekście wiary.

Warto zaznaczyć, że fakty te traktowane są przez badanych jako osiągnięcia do osobistego wypracowania. Podkreśla się tu konieczność aktywnego zaangażowania, uwzględniającego monitorowanie zmienności własnej i samorozwoju.

Wnioski

Prezentowana eksploracja empiryczna pozwala wstępnie przyjąć tezę, że siła i jakość regulacyjnego związku religijności z życiem rodzinnym istotnie uzależniona jest od poziomu i jakości samej religijności, która będąc autentycznie egzystencjalną, nadaje kształt pełnieniu trudnych, a jednocześnie bardzo istotnych zadań życia rodzinnego. Odnoszenie prawd i zasad wiary do osobniczej realizacji życia uwidacznia się w jednoznacznym i pozytywnym wizerunku rodziny, w znaczeniach jej nadawanych, w jej centralności w życiu badanych, w traktowaniu powinności rodzinnych jako centralnego zadania życiowego, w sposobach przezwyciężania trudności i problemów, w sygnalizowanej satysfakcji życiowej wynikającej z pełnienia ról i powinności rodzinnych oraz w traktowaniu rodziny jako miejsca dalszego samorozwoju i samo-realizacji. Religijność wydaje się oddziaływać na życie w rodzinie w sposób całościowy (a nie tylko na wybrane jego aspekty), a także długoterminowy, pozwalając na uwzględnianie w pełnieniu ról i zadań rodzinnych odległych życiowo perspektyw. Badania ujawniły ewolucję badanych w rolach i zadaniach życia rodzinnego w kontekście tak realizowanej religijności, a także jej centralne miejsce w perspektywach subiektywnych (co widać np. w nagłych i doniosłych życiowych decyzjach, w których kryterium rozstrzygającym jest wiara). Religijność badanych ma charakter integrujący, pełniąc ważną funkcję np. przy interpretacji trudnych wydarzeń, które często wydają się umacniać w wierze.

Możemy więc mówić o regulacyjnej funkcji religijności w rodzinie, przy czym istotny jest zarówno jej poziom, jak i styl. W przypadku wysokiego i wyrównanego poziomu, religijność wydaje się pełnić znaczącą, kształtującą i wspomagającą funkcję w realizacji tej istotnej, złożonej i wieloaspektowej dziedziny życia.

Rodzące się pytania o jakość regulacyjnej funkcji religijności w zależności od różnic w jej poziomie i stylu będą uwzględniane na kolejnych etapach badań, podobnie jak wykazanie jakości tych zależności w odniesieniu do zmieniających demograficznych oraz wybranych zjawisk życia rodzinnego.

Bibliografia

- Borowska M., *Rodzina jako fakt rozwojowy – perspektywa psychologiczna*, [w:] *W poszukiwaniu jakości życia współczesnej rodziny polskiej*, red. G. Makielło-Jarża, Kraków 2009.
- Duda M., *Rodzina w świetle danych statystycznych*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda, Kraków 2009.

Walesa Cz., *Rozwój religijności człowieka*, t. I *Dziecko*, Lublin 2005.

Janicka I, Liberska H., *Psychologia rodziny*, Warszawa 2014.

Rydz E., *Tendencje rozwojowe religijności młodych dorosłych*, Lublin 2012.

Ślęczka R., *Wybrane problemy współczesnej rodziny*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda, Kraków 2009.

Wasilewska M., *Sila rodzinnej tradycji*, [w:] *Silna rodzina*, red. B. Gulla, M. Duda Kraków 2009.